

ТИЛНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ТИЗИМИ,
ҚИЁСИЙ ТИПОЛОГИК ИЗЛАНИШЛАР
ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК
МУАММОЛАРИ

МАТЕРИАЛЛАР
ТЎПЛАМИ
XII

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТИЛНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ТИЗИМИ,
ҚИЁСИЙ ТИПОЛОГИК ИЗЛАНИШЛАР ВА
АДАБИЁТШУНОСЛИК МУАММОЛАРИ
МАТЕРИАЛЛАР ТЎПЛАМИ

XII

Бухоро
"Дурдона" нашриёти
2021

руҳидаги ҳар бир сатр туйғулар тугўнига, эҳтиросли поэтик фикрларга, жўшқин, самимий ва майин оҳангларга бойлиги билан эътиборни тортади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Миртемир. Асарлар. Уч жилдлик. Биринчи жилд. – Т.: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – Б.152.

2. Миртемир. Асарлар. Уч жилдлик. Биринчи жилд. – Т.: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – Б.190.

3. Миртемир. Асарлар. Уч жилдлик. Биринчи жилд. – Т.: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – Б.195.

4. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/robert-byorns-qoshiq-va-balladalar.html>.

5. <https://ziyouz.uz/jahon-sheriyati/shotland-sheriyati/robert-berns/>

**INGLIZ, RUS VA O'ZBEK TILLARIDA INSON RUHIY HOLATINI
IFODALOVCHI FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING LISONIY
XUSUSIYATLARI**

Z.X.Saidova

BuxDU Ingliz tilshunosligi kafedrasini o'qituvchisi

Jahon tilshunosligida obrazli motivlashgan frazeologik birliklar talqini, ularning shakl va ma'no munosabati, lingvokulturologik vositalarini o'rganish hamda frazeologik birliklarning nutqda qo'llanilishini qiyosiy tahlil qilish, ularni leksik-semantik va grammatik jihatdan tasniflash singari qator yo'nalishlar bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Frazeologik birliklar tilshunoslikda alohida soha sifatida shakllanib, rivojlanib bormoqda. Frazeologik birliklar va ularning shakllanish yo'llarining qiyosiy tahliliga L.L.Grigoryevna, N.F.Xomyakova, M.N.Grisko, I.V.Gorodeskaya, J.D.Kazimagamedovning asarlari bag'ishlangan. [2,6]. O'zbek tilshunosligida esa F.Mamatov, A.Aynazarov, M.Umarxodjayev, Sh. Razmatullayev, B.Yo'ldoshev, M.Bafoyeva kabi olimlarning ilmiy ishlarida frazeologik birliklar, ularning funksional uslubiy xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.[3,8-10]. Tilda mavjud frazeologik birliklarni quyidagi guruhlariga tasniflash mumkin: joy nomlari bilan bog'liq frazeologik birliklar, inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklar, inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklar va hokazo. Inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologizmlarning qator ideografik lug'atlarda yoritilishiga e'tibor qaratish lozim.[4,5]. Ideografik lug'atlarda berilgan inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklarni quyidagi guruhlariga tasniflash mumkin:

1. Ko'rish hissiyatini ifodalovchi frazeologik birliklar.

Ingliz tilida: *appear to smb; strike one's eyes*; rus tilida: *попасться на глаза; предстать перед глазами*; o'zbek tilida: *ko'zga tashlanmoq*. Ko'rish hissiyatini ifodalovchi frazeologik birliklar ushbu psixologik jarayonni intensivlik darajasini ko'rsatadi. Qisqa vaqtda ko'rish hissiyatini ifodalovchi

frazeologik birliklarni ingliz, rus va o'zbek tillarida quyidagilar orqali berish mumkin: Ingliz tilida: *cast(dart, flash, shoot, throw) a glance at smb (smth); cast (pass, rem) one's (the) eye on smth*; rus tilida: *пробегать (пробежать) глазами, бросить(метнуть) взгляд*; o'zbek tilida: *ko'z urishtirmoq, qisqa fursatda ko'zga tashlanmoq*.

Inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklar ko'rish hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar bilan xarakterlanadi.

2. Eshitish hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar ham insonning ruhiy holati bilan bog'liq bo'lib, ular ham turli ma'nolarda ishlatiladi. Ingliz tilida: *grate (jar) upon smb's (the) ears; fall on (upon) smb's ear; ring in one's ears*; rus tilida: *ухо (уши) режет(дерет); в ушах стучит (звучит), ласкает слух*; o'zbek tilida: *qulog'iga lag'mon osmoq; qulog'ig tambur chertmoq*. Eshitish holatini ifodalovchi frazeologik birliklar inson tanasining bir qismi ya'ni "quloq" bilan bog'liq holda shakllanganligini ko'ramiz. Ushbu frazeologik birliklar kishilarning og'zaki so'zlashuv nutqida ko'p uchraydi va tilning frazeologik qatlamini boyitadi.

3. Hidlash (hid bilish) hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar rus tilidagi *"бросаться (ударять) в нос"*, o'zbek tilida esa *"burunga hidi urilmoq"* frazeologik birligi bilan beriladi, ammo ingliz tilida ushbu hissiyot bilan bog'liq frazeologik birliklar uchramaydi.

4. Sezgirlik hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar har uchala tilda ham uchraydi bilan ham xarakterlanadi. Ushbu frazeologik birliklar sovuq qotmoq hissiyoti, boshqa harorat bilan bog'liq hissiyotlar bilan shakllanadi, shuningdek, ushbu hissiyot kuchli hayratlanish, qayg'urish, hayajonlanish natijasida sodir bo'ladi. Rus tilida: *зуб на зуб не поподает*; Ingliz tilida: *be chilled (frozen) to the marrow, get the shivers*; O'zbek tilida: *tishini-tishiga qo'ydi, (sovuqdan) titramoq*.

5. Ta'm bilish hissiyoti bilan bog'liq bog'liq frazeologik birliklar ham ingliz, rus va o'zbek tillarida uchraydi, ular biror narsani ta'mini bilish (sezish) bilan bog'liq frazeologik birliklar bo'lib, nutqda ko'p ishlatiladi. Ingliz tilida : *lick one's chops; one's mounth waters (after, at, for)*; rus tilida: *пальчики (пальцы) облизеешь; слюнки текут*.

Yuqoridagi barcha frazeologik birliklar ushbu hissiyotda intensivlik yuqori ekanligi bilan xarakterlanadi.

6. Ochlik, chanqoqlik va to'yish hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar:

Ingliz tilida: *feel empty, be full to the scuppers*; rus tilida: *горло (или в горле)пересохло; под ложечкой сосет; живот подводит*; o'zbek tilida: *o'lguday och qolmoq; suvsizlikdan chanqamoq; qorni yorilguday (ovqat) yemoq*.

Yuqoridagi frazeologik birliklar har uchala tilde ham kuchli och qolish, chanqash va to'yib ovqatlanish kabi holatlar bilan bog'liq bo'lib, inson ruhiy holatini ko'rsatuvchi factor hisoblanadi.

7. Og'riqni sezish hissiyoti. Ushbu frazeologik birliklar inson ichki organlari tomoq, bosh og'rig'i bilan bog'liq birliklardir. Ingliz tilida: *get(have) butterflies in one's stomach; a lump in one's throat*; rus tilida: *клубок подступил к горлу; тяжелая голова*; o'zbek tilida: *boshi og'ir bo'lmoq; qorni og'rimoq*.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ko'rish, eshitish, hid bilish, sezgirlik, ta'm bilish, sezgirlik, ta'm bilish, ochlik, chanqoqlik, og'riqni sezish, charchash hissiyotini ifodalovchi frazeologik birliklar tilde alohida guruhni tashkil etadi va ular bevosita inson tana organlarini ifodalovchi frazeologik birliklar shklida shakllanadi. Inson ruhiy holatini ifodalovchi frazeologik birliklar turli tillar doirasida tasniflash shuni ko'rsatadi, qiyoslanayotgan ingliz,rus va o'zbek tillarida ular turlicha ma'no kasb etadi.

Har qanday shakllangan frazeologik birliklar til egasi bo'lgan o'sha xalqning turmush tarzi, yashashi, urf-odatlarini, kasbi, intilishi, ma'naviyati,voqelikka munosabati bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli ular tilde obrazlilik va ekspressivlikni yuzaga keltiruvchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDLANILGAN DBIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Hojiyev A. Lingvistik terminlarning izohli lug'ati. – T.:“O'qituvchi”. 1985. – B.105.
- 2.Xolmurodova L. Ingliz va frnsuz tillaridgi obrazli va motivlashgan frazeologizmlarning tematik-ideografiktalqini. (Lingvomadaniyat aspect). Nomzodlik diss. ... avtoref. – T.: 2012. B. 6.
3. Haydarov A., Choriyeva Z. Ingliz tilida frazeologik birliklarning semantic-grammatik va uslubiy xususiyatlari. Maqolalar to'plami. – T.: “Muharrir” nashriyoti. 2012. – B.8-10.
4. Aziza Qobilova. Frazeologizmlarning shakl va ma'no munosabati. Monografiya. Buxoro “Durdona” nashriyoti. 2020. – B. 5.

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЭВФЕМИЗМЛАРНИНГ ЛИНГВИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

**Рузиева Нафиса Зарифовна
БухДУ Инглиз тилшunosligi kafedраси о'qituvchиси**

Ҳар бир тилнинг таракқиёт даражаси унинг услубияти қай даражада ишланганлиги билан боғлиқ бўлади. Чунки тилнинг моҳияти услубданутқда намоён бўлади. Тил таракқиёти, турли муаммоларнинг ечими услубшунослик, нотиклик санъати тили даражасига кўтарилиши, жумладан, профессионал нутқнинг барча тармоқларининг ҳоҳ у чорвадор бўлсин, ҳоҳ овчи ёки деҳқонларнинг нутқини тадқиқ қилиш, улар нутқда эвфемизмларнинг қай даражада қўлланилганлиги билан характерланади.

Эвфемизм нима ? Ушбу лингвистик тушунча ҳақида қатор қарашлар ва фикрлар мавжуд. Эвфемизмларнинг лингвистик табиати жуда кўплаб